

TÜRÜK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 33, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 12.06.2023

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 23.06.2023

Sayfa / Page: 55-71

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Dr. Öğr. Üyesi Necmiye Özbek ARSLAN

Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

arslanecmiye@gmail.com

HERMENEUTİK FELSEFE EKSENİNDE DERViŞ ŞEMSİ'NİN DEH MURG MESNEVİSİNİ YORUMLAMA DENEMESİ

Öz

Bir açıklama ya da yorumlama felsefesi olarak bilinen hermeneutik, bilimin pek çok alanında olduğu gibi edebiyatta da çok faydalanılan anlamlandırma çabalarından birisi olmuştur. Başlangıçtan günümüze kadar anlama, yorumlama sistemi içinde yazarın, eserin, çevrenin, kültürel faktörlerin ya da hepsinin odak noktası olduğu dönemlerin etkisiyle ortaya konulan sanatın her alanındaki eserlerde pek çok açıklama denemesi yapılmıştır.

Hermeneutik felsefe şiirin anlamının şairin niyeti ile sınırlandırılmayacağını ifade eder. Anlamın şairin fikir ve sembol dünyasından ibaret olmayıp okuyucunun ya da yorumcunun hayal dünyası ile kesişmesiyle meydana geldiği düşüncesini benimser. Bu bağlamda değerlendirilebilecek edebî eserler içerisinde açıklamaya ve yorumlanmaya en müsait olanların başında kuşkusuz klasik şiirler gelmektedir.

Bu çalışmada klasik şiirin 16. yüzyıl şairlerinden Derviş Şemsî'ye ait olan *Deh Murg* isimli eser ele alınacaktır. Derviş Şemsî'nin yaşadığı dönemin, sosyal ve kültürel hayatının, edebî üslubunun eser üzerindeki etkisi, şairin dönem şairlerinden ve kendinden önceki şairlerden aldığı ilhamın *Deh Murg*'a yansması dışında eserin yazıldığı çağ ile benzerlikleri ve farklılıkları hermeneutik yorumlama metodu çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hermeneutik, *Deh Murg*, Derviş Şemsî, Açıklama, Mesnevî

DERVİŞ ŞEMSÎ'S ATTEMPT TO INTERPRET THE *DEH MURG* MASNEVIS ON THE AXIS OF HERMENEUTIC PHILOSOPHY

Abstract

Hermeneutics, known as a paraphrase and interpretation philosophy, has been one of the most used interpretation efforts in literature as well as in many fields of science. From the beginning to the present, many explanations have taken place with the influence of the periods in which the author, the work, the environment, cultural factors or all of them were the focal point in the system of understanding and interpretation.

Hermeneutic philosophy states that the meaning of the poem cannot be limited with the intention of the poet and adopts the idea that the meaning is not just the poet's world of ideas and symbols but comes into being by the intersection of the reader's or the interpreter's imagination. Among the literary works that can be evaluated in this context, classical poems are undoubtedly the most suitable ones for explanation and interpretation.

In this study, the work named *Deh Murg*, which belongs to Dervish Şemsî, one of the 16th century poets of Classical poetry, will be discussed. Apart from the effect of Dervish Şemsî's period, social and cultural life, literary style on the work, and the reflection of the inspiration he received from the poets of the period and the poets before him on *Deh Murg*, the similarities and differences of the work with the era in which it was written will be evaluated within the framework of hermeneutic interpretation.

Keywords: Hermeneutics, *Deh Murg*, Dervish Şemsî, Paraphrase, Masnavi

Giriş

İnsanoğlu, tarih boyunca dili oluştururken bazen işaretlerden bazen nesnelere yardım almış ve hep anlaşılma ve anlama çabası içine girmiştir. İfade edilmeye çalışılan şeyin doğru ifade edilmesi ve ifade edilenin de doğru yorumlanması var oluşun bir parçasıdır. Bu cümleden hareketle anlama nasıl olmalı? Anlamlandırma nasıl olmalı? Anlamamak ya da yanlış anlaşılma mümkün mü? Yorum nedir? Anlam ve yorum aynı şey mi? Bunun gibi pek çok soru bir felsefi yorumlama biçimi olan hermeneutik disiplininin de temelini oluşturmuştur.

Bir açıklama sanatı olarak hermeneutik başlangıçta dinî metin ve anlam kurgularının yorumuyla ilintili olmuştur (Grondin, 2017, s. 7). Asıl amacı tefsir olan hermeneutik eski çağlarda retorik bir parçasıydı. Ancak bir yorum bilimi olarak ortaya çıkan hermeneutik pek çok bilimin karanlıkta kalmış yönünü açığa çıkarmayı hedefleyen bir felsefe hâline gelmiş ve hukuk, filoloji, sosyoloji, tarih gibi pek çok bilimin kullandığı yardımcı bir bilim olmuştur.

Hermeneutikten faydalanan bilimlerden birisi de edebiyattır. Edebî bir söylem bir kere yorumlamakla tamamlanmış sayılmaz. Yaratılmış eser farklı zamanlarda, farklı düşünce sistemlerinde farklı bireylerde farklı yorumlara sahiptir. Hermeneutiğin temelini şekillendiren

Aristoteles, edebiyatın özünün ne olduğu sorusuna yanıt ararken onun amacına ve yarattığı etkiye bakmanın gerekli olduğunu vurgulamıştır (Aristoteles, 2010, s. 9). Platon bir edebî yaratıcıyı oluşturan yazar ya da şairin kendinde olmayan bir ruh hâline büründüğü, bir ilhamdan hareket ettiği görüşüyle edebî yoruma farklı bir bakış açısı getirip eserden yaratıcıyı tamamen soyutlamıştır (Özlem, 2019, s. 9). Descartes, Platon'un bu yorumuna katılmamış ve sanatçıyı mihver noktası yapan metnin aslını oluşturan yaratıcıyı ön plana çıkararak birey olarak sunmuştur.

Sanatın ve sanatçının yüksek zümre sayıldığı bu görüşler 18. yüzyılda Kant'ın “*deha estetiği*” söylemiyle sanatçıyı dâhi olarak gösteren ve sanatçının oluşturduğu eseri de bir deha ürünü olarak ifade eden bir yorum ortaya çıkmıştır (Özlem, 2019, s. 12). Kant'a göre oluşturulan eser bir defaya mahsus bir özgünlük içindedir ve sanatçı bile bunun farkında değildir. Ancak bütün bilimlerin bir yorumlanmaya ihtiyacı olması fikri nedeniyle Kant'ın deha estetiği yorumu pek çok bilim tarafından kabul görmemiştir.

Bir yorumlama bilimi olan hermeneutiğin oluşturduğu anlama/anlaşılma/yorumlama çabası, 19. yüzyılda Dilthey'in hermeneutiğin tin bilimlerinden bütün bilimlere uygulanabileceğini belirtmesiyle yeni bir yön kazanır. 20. yüzyılda ise hermeneutik felsefi alana da dâhil olmak üzere evrenselleşmiş ve tarihsel insanın özsel niteliklerini anlama ve açıklama seviyesine gelmiştir (Grondin, 2017, s.8).

Hermeneutik kavramını açıklama ve yorumlama sistemi içinde bilinçli olarak geliştirenler Heidegger ve öğrencisi Gadamer ve Schleiermacher, Dilthey olmuştur. Heidegger, yorumlama konusunda özellikle anlamanın ontolojik boyutuna dikkat çeker. Ona göre hermeneutik, varlık yorumudur (Erbay, 2015, s. 17). Aslolan metindir. Bu metni oluştururken sanatçı büyük sıkıntılar, zahmetler, tinsel çabalarla uğraşır (Özlem, 2019, s. 28). Bu yaratma işlemi Kant'ın söylediği gibi sanatçının kendinden geçme hâliyle değil tam tersine bilinçlilik hâliyle tezahür eder.

Gadamer, hermeneutik etkinliğin daima bir başka dünyaya ait bir anlam bağlamını, o anda içinde yaşanılan dünyaya aktarma ya da çevirme etkinliği olduğunu söyler (Özlem, 1995, s. 33). Dilthey, anlamanın, olayların oluş yönünü tersine çeviren bir işlem olduğunu belirtir. Burada söz konusu olan, yeniden hayat verme, yeniden canlandırma ve yeniden yaşamadır. Bu yeniden yaşama da Dilthey'e göre, sadece etkileri içinde -psikolojik açıklama teşebbüsünde değil- bizi içerir (Becermen, 2004, s. 36).

Gadamer'i Dilthey'den ayıran nokta Dilthey yorumcunun önceliğini vurgulamışken Gadamer sadece metnin içerdiği anlamı ve söylemek istediğini anlamanın önceliğini vurgular ve metnin belli ölçülerde yazardan ve metnin yazıldığı dönemin tininden özerk kılar. Ona göre yazar-metin-yorumcu üçlüsü içinde odağa alınması gereken bizzat metindir (Özlem, 2019, s. 29).

Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer'in görüşleri incelendiğinde hermeneutik kuram tarafından benimsenmiş, çerçevesi çizilmiş tek bir anlama ve yorumlama yönteminden bahsedilemez. Erbay'a göre bir metnin doğru anlaşılmasında yorumlara göre kimi zaman metin, kimi zamansa dönem ön plana çıkar. İlk önce dinî metin, kutsal metin ayrımını ortadan kaldıran Schleiermacher'a göre metni anlamada iki temel biçim vardır. Bunlardan birisi gramatik anlam birisi de psikolojik anlamdır (2015, s.18). Psikolojik anlama ise yazarın dili kullanım şekli, üslubu ve kişiliği merkezindedir (Özkan, 2011, s. 66).

Dilthey ile birlikte yeni döneme giren hermeneutik, insanı bütün yönlerinden arındırılmış salt psişik özellikleri olan bir nesne olmaktan çıkarır. Gerçek anlamda kavramak için bulunduğu sosyal yapıyı, kültürel ortamı, hukuki çevreyi, tin terimi ile kastedilen her şeyi bilmek gerekir. Dilthey hermeneutik etkinliğe, “tin” kavramıyla her dönemin farklı bir tinsel art alanı olduğunu anlatır (Erbay, 2015, s.18).

Bizim bu araştırmadaki amacımız hermeneutiğın tarihsel gelişimini sorgulamak ya da bu konuyla ilgili detaylı bilgi vermek değildir. Bu nedenle hermeneutik felsefesinin asıl amacını ortaya koyan bilim insanlarının adı ve düşüncelerini birkaç cümleyle ifade etmek yeterli olacaktır.

Hermeneutiğın bir açıklama ve yorumlama bilimi ya da düşüncesi ya da felsefesi olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Burada ‘‘Hermeneutik, yorumlama/ açıklama işinde bize nasıl yardımcı olur?’’ un açıklanması gerekmektedir.

İşin bizi ilgilendiren kısmı edebî metinler olduğu için burada edebiyatla yolumuza devam edeceğiz. Bir edebî metni en doğru şekilde anlamının yolu onu bütünsel olarak ele alıp, yazıldığı dönemin art alanını, dönemin ruhunun eserdeki izlerini, kültürel unsurlarını, sosyo-kültürel bağlamını bilmekten geçer. 20. yüzyılda hermeneutik Dilthey’in eşliğinde anlamının bilimi olmuş ve bu saydığımız bütün unsurlarla oluşturulan yapıtı, anlamlandırma/yorumlama/açıklama yoluna gitmiştir.

Yazar eserini bir kurgu dâhilinde yaratır ve ortaya çıkarıp okuyucuyla ya da bir diğerk söylemle yorumcusuyla buluşturur. Bu bağlamda yazar yaşadığı dönemin hem aktif bir tarih oluşturucusu hem de tarihi gözler önüne seren yapıtıdır. Todorov’un eleştirmen/yorumcu bir başkama metne sadık kalarak başkama bir metnin bütünlüğünü koruyarak, başkama bir söyleme içkin bir söylemi nasıl dillendirebilir (2014, s. 34)eleştirisi bu doğrultuda göz ardı edilemez. Anlama ‘Ben’in Sen’de yeniden keşfidir (Erbay, 2015, s. 20).

Bir edebiyat yapıtı döneminin nesnel tinin bir ürünüdür ve dönemin nesnel tını tarihî koşulları, felsefî ve ilmî, dinî düşünüş şekilleri, ahlakî, hukukî ve siyasî düzeni, yaşama stilleri anlaşılmadan eserin kendisi de anlaşılmaz. İnsanların sosyal hayatını oluşturan bütün unsurlar aynı zamanda hayatın da anlamı demektir (Özlem, 2019, s. 26).

Hermeneutik deneyime göre bir eseri okumak, gözlem ve yansıtma vasıtasıyla kavramsal bir bilgi elde etmek değildir, o bir deneyimdir (Erbay, 2015, s. 23). Yazar-okur-eleştirmen üçlemesinde temelde ele alınması gereken soru ya da sorunun ne olduğu belirlendikten sonra metnin asıl yorumlanmasına geçilmesi gerekir. Burada bazı eserleri yorumlamanın diğerklerinden daha zor olduğunu söylemek gerekir. Eagleton’a göre medeniyet karmaşıklaşıp parçalı bir hâl aldığında hem insan deneyimi hem de bu deneyimin edebî ortamı olan dil aynı rotayı izler (2016, s. 136). Bu durum yorumlanan metnin ilk okumada hakikati vermeyeceğini ancak değerlendirme için bir kapı aralayacağını sonucunu verir. Metindeki alegori, metnin hakiki art alanına ulaşmada yazarın niyetini, sanat görüşünü, değerlerini, dönemin sosyo-kültürel yapısına bakışını, sanatçının eseri oluştururken ne kadar başarılı olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Metinden hareketle tekrar metnin hakikatine ulaşmak yazar-metin ve eleştirmen arasında bir devinim meydana getirir. Metin içinde kaybolma, yazarın metne açtığı oyuklar, metindeki dehlizler ile birlikte eleştirmenlerin de anlamı katladığı düşünülünce, metnin tek bir anlamının olamayacağını altını çizmek gerekir (Şahin, 2017, s. 266). Ancak bu, sonu olmayan yorum anlamına da gelmez. Bu yorum sanatçının metin içinde gösterdiği işaretlerle sınırlandırılır.

Hermeneutik okuma eski Yunan filozoflarının yorumlarıyla başlamış ve günümüzde kendisini geliştirerek devam eden yorumlama biçimidir. Metni yazarından, yazıldığı dönemden ve eleştirmeninden ayrı düşünmeden metin temelli bu açıklama sanatı sadece Batı metinleri için değil aynı zamanda bütün toplumların oluşturduğu sanat eserleri için de kullanılagelmiştir. Nasr Hâmid Ebu Zeyd’e göre; hermeneutik önceden verili ve muayyen olup kendisini anlamaya çalışan zihnin dışında yer alan kendinde/tarafsız varlığa sahip bir şeyin (ya da metnin) anlaşılmasından ibaret değildir. Okur ile metin arasında ortak bir şey bulunmaktadır, bu ortak şey ise yaşam deneyimidir. Bu deneyim okurda öznel olmakla beraber ona kendi başına aşamayacağı epistemolojik koşullar dayatır. Diğerk taraftan bu deneyim edebî eserde nesnelleşir. Anlama çabası okurun öznel deneyimi

ile eserde yansıyan nesnel deneyim arasında müşterek vasat (dil) üzerinden kurulan bir tür ilişkiye dayanır (2014, s. 249).

Deh Murg ve Neden Deh-Murg'da Hermeneutik Sorgulama Yapıldığına Dair

Sanatkârlar yaratma süreçleri içerisinde yaşadıkları dönemden etkilendikleri gibi, kendilerinden önceki dönemlerden ya da o dönemin şair ve yazarlarının düşünüş biçimlerinden de etkilenecek bir ürün ortaya koyarlar. Sanatçı ortaya koyduğu üründe kendi üslubunu, duruşunu sergileyerek var olanlardan ayrılır.

Klasik Türk şiiri geleneğinde kendi eserini orijinal olarak ortaya koymaya çalışan sanatçılar bunun için ne kadar uğraşırlarsa uğraşınlar geleneğin izlerinden sıyrılmaları mümkün olmamıştır. Kalıplaşmış nazım şekilleri, türler ve klasik hâle gelmiş konular, kullanılan alegorik üslup, imgeler, mazmunlar... aynı konuyu, mazmunu kullanan benzer eserlerin yazılmasına neden olmuştur. *Leyla*, *Yusuf*, *Mecnun*, *Züleyhâ* gibi kişiler gül, bülbül gibi pek çok mazmun pek çok şair tarafından konu edilmiş ancak her biri kendi üslubunca ve kendi imgelem dünyasına göre ele almıştır.

İslamiyet'in kabulüyle inanca ait köklü bir değişim yaşayan Türk kültürü, değişimi özümserken bunun içinde aşağı-yukarı altı yüzyıldan fazla sürecek bir edebiyat geleneği oluşturmuştur. Bu dönemde yazılan metinler başlangıcını değişik kültürlerden ve yüzyıllar öncesinden alan belli bir geleneğin devamı hatta önemli bir yansıtıcısı olmuştur. Macit'e göre; esasında her metin farklılıklarının yanında kendinden önce yazılmış öteki metinlerin alanında yer almaktadır ve bir metnin eski metinlerden tümüyle bağımsız olmayacağı da muhakkaktır (2014, s. 345).

Çalışmanın konusu olan *Deh Murg* da yukarıda bahsi geçen çerçevede müellifinin kendinden önceki yüzyılların ve şairlerin etkisinde orijinal bir eser oluşturma çabasıyla ortaya konulmuştur. 16. yüzyıl şairi Derviş Şemsî *Deh Murg*'da divan şiirinin klasik mazmunlarını kullanmış ve oldukça etkili tasvirlerle eserini vücuda getirmiştir.

Alegorik bir eser olan *Deh Murg*'da kuşların dilinden çeşitli insanların karakterleri, sert ve hicivli bir ifadeyle tahlil edilmiş kuşların tabii hâllerinin yanında hakiki hayat sahneleri de renkli tasvirlerle dile getirilmektedir (Aksoy, 1998, s. 10).

Derviş Şemsî'nin eserini yazarken yeterli bir bilgi ve deneyime sahip olduğu, kendisinden önce yazılan ortak medeniyet dairesi içindeki yapıtları okuduğu, yaptığı alıntılar ve naklettiği hikâyelerden anlaşılmaktadır (Kaplan, 2003, s. 14).

Şairin Feridüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr* isimli eserini okuduğu ve eserin adından da anlaşılacağı üzere ondan etkilendiğini söylemek mümkündür (Köprülü, 1966, s. 242). Ancak bugün dahi orijinalliğini muhafaza eden bu alegorik eser *Mantıku't-Tayr*'ın motiflerinden, mazmunlarından faydalanmıştır denilebilir.

Hem *Mantıku't-Tayr* hem de *Deh Murg* konuları bakımından ele alındığında kullanılan sembolik ifade ve remizleri açısından benzer özellikler göstermektedir. Bu benzerlik durumuna hermeneutik açıdan yaklaşıldığında Derviş Şemsî'nin kendinden önceki yazarlardan, tarihten ve kendi yaptığı okumalardan etkilendiğini ve eserindeki orijinalliği koruyarak geçmişten izler kullandığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bilindiği üzere *Mantıku't Tayr*'da vahdet-i vücut anlayışı alegorik bir ifadeyle anlatılmaya çalışılmıştır. Kuşlar gerçek varlık olan Allah'a ulaşmaya çalışan hakikat yolcularıdır ve onların bu seyr ü sülûkta yol göstericisi de Hüdhüd isimli kılavuz ya da tasavvufi söylemle mürşittir. Yola çıkan yüzlerce kuştan yalnız otuz tanesi bütün vadileri aşarak Hüdhüd'ün öğretileri ile yolda yürüyebilir ve Sîmurg'a ulaşabilirler. Fenafillaha yalnızca seyri tamamlayan otuz kuş ulaşabilir.

Derviş Şemsî kendisine örnek aldığı *Mantuku't-Tayr* gibi tasavvufi, alegorik bir eser oluşturma yoluna gitmiştir. Ancak burada söz konusu olan fenafillaha ulaşmak değildir. *Deh Murg*'da önemli olan hikmetli ifadelerden hareketle birbirinden farklı insan karakterlerini sembolik bir ifadeyle eleştirmektir. Derviş Şemsî, on kuşun münazarasını anlattığı mesnevide kuşlar arasındaki diyalogda da oldukça başarılı olmuştur.

Bir bahçede münazara eden yüzlerce kuş vardır. Her biri farklı bir karaktere sahip olan bu kuşlardan sadece on tanesini ele alan mesnevide her birinin bir diğerinden üstünlüğü eleştirel bakış açısıyla anlatılmıştır. Baykuş sûfilere, karga kıssa-hânları, tûtî âlimler ve kadıları, kerkes kalender-meşrep dervişleri, bülbül hanendeleri musiki-şinasları, hüdhüd şifacıları hekimleri, kırlangıç müneccimleri, tâvus tacirleri, keklik çiftçileri, leylek ise hakiki müminleri sembolize eder. Mesnevi boyunca bu on kuş tek tek konuşur, kendi mezziyetlerini, üstünlüklerini anlatıp kendilerini methederler. Kendinden sonra konuşmaya başlayan kuş ise onu yergi dolu ifadelerle eleştirip kendi övgüsünü dile getirir. Her bir kuşun anlatımına dayalı olan bütün bu sitayişler ve yergi dolu sözler dönemin sosyal yapısı, kültürel özellikleri, ilmî ve teknik gelişimi, ahlaki durumu hakkında bilgi verir.*

Erbay'a göre; gelenek dünün, bugünü kuşatan yarını da hazırlayan somutluğun adıdır. Varlığın başlangıcından bu yana yaratılmışların her zaman ve mekânda yaşadıkları hissedip düşündürdükleri, maddi ve manevi bütün unsurların terkihi olan diriliğin devamının bütünüdür (2003, s. 25). Geleneğin ifade edilen bütün bu özellikleri *Deh Murg*'da okura sunulmuştur. Bu yönüyle klasik şiirin hem batınî hem de zahirî yönünü üstlenmiş bir metindir. Kullanılan mazmunlarla, sembollerle bireylerin karakter özelliklerini görüp sergileme şekli ile toplumsal değişim ve gelişim hakkında bilgi vermeyi odak noktası hâline getirmiştir. Kuşlar imgelemeyle bir toplumun zihinsel inançları bağlamında hem kutsal değerlere hem insan ilişkilerine hem de toplumun bilinçaltında var olan duygularına, arzularına dair ipuçları okurun dikkatine sunulmuştur.

Deh Merg'u Hermeneutik Yorumlama Denemesi

Sanatçı tarafından üretilen bütün eserlerin temelinde his/duygu vardır. Bu duyguları ortaya çıkarabilmek için edebî metinleri yorumlamada pek çok sistem geliştirilmiş ve metinler arası incelemeler yaygınlık kazanmıştır. Eserin bağlamsal yapısının çözümlenebilmesi için imge, metafor, sembol gibi öğelerin işlevleri ile anlamlarının araştırılması ve bu anlamların gizli ya da açık hangi duyguları uyandırdığının göstergeler üzerinden tespit edilmesi gerekir (Akça, 2021, s. 7). Sembollerden hareketle sanatçının ne demek istediği; sembol, metafor, mazmun kullanarak nereye varmak istediği, metnin asıl hakikatının ne olduğu sorgulanır. Dikkat edilmesi gereken metni yazanın ve onu okuyanların her birinin yorumlarının farklı olması potansiyelidir. Okur metni belli sınırlar (yazıldığı dönem, yazarın psiko-kültürel dünyası vs.) dâhilinde istediği gibi yorumlama hakkına sahiptir. Yazarın bunun önüne geçmesi mümkün değildir. Her okur, farklı bir metin olacaktır.

16. yüzyılın hakkında çok fazla bilgi bulunmayan İranlı şairi Derviş Şemsî'nin mesnevisi olan *Deh Murg* hakkında yorum yapabilmek için yaşadığı dönemi siyasi, sosyal, ahlaki, kültürel yönleriyle bilmenin dışında Derviş Şemsî'yi de az çok tanımak gerekir. *Lâtifi Tezkire*'sinde Derviş Şemsî için "pek çok fennin sahib-i tasnifidir" (Canım, 2000, s.332) demiş, Aşık Çelebi ise onun şiir meclislerinde kıssahanlık yaptığını, ilim ve fen sahibi bir kişi olduğunu beyan etmiştir (Kılıç 2018:604). Saadetin Nüzhet Ergun'a göre Bektaşî olan (1944, s. 97), Ahmet Yaşar Ocak, "müfrit Şii inançlarını dile getiren Işık Şemsî" (1992, s. 228) şeklindeki ifadesiyle Derviş Şemsî'nin bu

* Mesnevi için " Aksoy, H. (1998). *Derviş Şemseddin-Kuşların Münazarası- Deh Murg*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları."ndan faydalanılmıştır.

zümreden olduğuna dair görüşe katılmıştır. *Deh Murg*'da Derviş Şemsî'nin bahsedilen bu özelliğini görmek mümkün değildir. Aksine metinde Kerkes isimli kuşun ağzından Haydarî, Câmî, Cavlakî, Uşakkîler hicvedilmiş Işıklar için “çift bozan” ifadesi kullanılmıştır. Burada şairin kendini gizleme ihtiyacıyla bu yergiye girdiği düşünülebilir. Çünkü mesnevîde kuşların ağzından pek çok kere derviş olduğunu vurgulamakla birlikte Legleg isimli kuşun özellikle ibadet ehli olması, hacca gitmesi, namaz kılması ve bütün kuşların onu bu özellikleriyle takdir etmesi Sünnî inanca övgü dolu sözlerle mesnevisini bitirmesi bunu göstermektedir:

Her biri bir tag başından geldiler

Yir yüzinde dâbbetü'l-arz oldılar

Kimi ı ışık kimi dânişmend ozan

Her birisi bir mekânda çift bozan (166-167.b)

Ya'ni 'ârifler makâmında uçar

Mezhebün dördin bir itmişden geçer

İllâ kim muhkem degüldür meşrebi

Kârbân-ı 'akla uymaz merkebi

Haydârîdür Câmîdür Cavlâkidür

Bî-nevâ seyyid baba 'Uşşâkîdür (444-446.b)

İran'dan ne zaman geldiği konusunda bilgi olmayan Derviş Şemsî, *Deh Murg*'u Yavuz Sultan Selim'e sunmuş ve onun takdirini kazanmıştır. Tezkirelerde Işık zümresinden ya da Bektaşî zümresinden gösterilen ancak mesnevîde Sünnî inancı benimsemiş gibi görünen Derviş Şemsî'nin bu şekilde davranmasının arka planında mesnevisini sunduğu Yavuz Sultan Selim'in Şii inanç karşısındaki tutumunun etkili olduğunu düşünmek yanlış bir kanaat olmayacaktır. Zira *Tacü't-Tevârih*'te verilen bilgiye göre;

Yavuz Sultan Selim “Anadolu'da ârâm eden Kızılbaşları teftiş için hükkâm-ı memâlike hükümler gönderip yedi yaşından yetmiş yaşına kadar Kızılbaş olduğu sabit olanların isimlerini deftere kayıt ile kendisine gönderilmesini emretmiştir. Padişahın emri üzerine tahkik ve teftiş neticesinde kırk bin kişi tevkif olunarak kimi katledilmiş ve kimisi de hapsolünmüştür”(c.II, s.245)

Tezkirelerde Şemsî için söylenen ifadelerden bir diğeri onun kıssahanlık özelliğidir. Şairin mesnevinin bazı bölümlerinde sohbetinin tatlı olduğunu söylemesi, anlattıklarıyla dinleyenleri mutlu etmeyi amaçlaması, bir meddah gibi araya girerek “bu sözü dinleyelim” diyerek başka bir söze geçiş yapması, sohbet meclislerinin genellikle geceleri toplandığını söylemesi “Datlusı ferdâya kaldı” diyerek sözü yarım bırakıp bölümü bitirmesi bunun işaretidir:

Zire ahşamdur binâsı sohbetün

Hem cihânda perdesidür vahdetün (133 b.)

Koyalum her kıssa vü efsâneyi

Mûrun ağzından kaparsız dâneyi (148 b)

Sözlerüme katmışım şekker nemek

Çok katı şîrîn olur şekker yemek (242 b.)

Cân u dilden benden uzdı gussanun

Datlusu ferdâya kaldı kıssanun (256 b.)

Kasdım oldur sohbetim hândân idem

Dâsitânım gûş iden şâdân idem (452 b.)

Mesnevi boyunca Türk İslam tarihi ve mitolojide çeşitli özellikleriyle tanınmış Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. Muhammed, Hz. İbrahim, Nemrûd, Behmen, Habil ile Kabil, Ebu Müslim, Hz. Hamza, Yunus Emre, Nuşirevan gibi kişiler muhtelif yerlerde isimleri anılan kişilerdir. Bu kişiler Osmanlı'da özellikle geceleri düzenlenen sohbet meclislerinde haklarında efsanelerin, destanların anlatıldığı olumlu ya da olumsuz karakterler olarak anlatılagelmiştir. Derviş Şemsî'nin bu karakterlere yer vermesi de sohbet meclislerindeki kıssahanlık özelliğinden, anlattığı hikâyelerden kaynaklanmış olmalıdır.

Deh Murg temsîlî bir öğüt mesnevisidir (Kaplan, 2003, s. 21). Tamamen sembolik olan mesnevide on kuşla on farklı insan karakteri ile meslek sert ve hicivli bir dille tahlil ve tasvir edilmiştir.

Derviş Şemsî ilk olarak Baykuş isimli kuşun ekseninde sûfilere değinmiştir. Divan şiirinde bûm ve cuğd adları ile geçen baykuş, uğursuzluğu ve insanlara verdiği zararla bahtı ve dünyayı temsil eder. Baykuşun uğursuzluk getirdiğine dair olan halk inancı dolayısıyla, insanlar ve diğer kuşlarca dışlandığı kabul edilir (Güneş vd., 2019, s. 243). Kasvetli ve itici çağrışımlarıyla ağyar ile servet düşkünün zahidi akla getirir. Baykuşlar, âciz kuşların yumurtalarına ve yiyeceklerine musallat olmaları bakımından da açgözlü zenginleri anımsatırlar. (Akın vd., 2016, s. 95).

Mesneviye baykuşla başlanması hem baykuşun geceleri ortaya çıkan ve yalnız gezen bir kuş olması hem de Derviş Şemsî'nin ilk olarak ele almak istediği zümrenin muhtemelen sufiler olması nedeniyledir. Sohbet meclislerinin geceleri olması gibi sufilerin zikir meclisleri de genellikle geceleri düzenlenir. Bu konuyu Derviş Şemsî şu beyitlerle dile getirmiştir:

Zirâ ahşamdur binâsı sohbetin

Hem cihânda perdesidür vahdetün

Gicedir âlemde halkun râhati

Gicedir her demde şeyhun da'veti

Evliyâ da'vetlerin şâm eylemiş

Enbiyâ mi'râcın ahşâm eylemiş (133-134 b.)

Baykuşun geceleri sokağa çıkması nedeniyle onu gece uyumayan, ibadet eden, zikir çeken bir sûfiye benzetilmesi tabiidir. Baykuş bir kütük üstüne çıkıp orada diğer kuşlara seslenerek dünyada neler yaptıklarını sorar. Yaptıkları işleri doğru bulmaz, onlara öğütler vermeye çalışır. Bu vesileyle öksüzlere yetimlere şefkat etmeyenleri, kendinden mertebeye daha üstte bulunanlara yaranmayı çalışanları, dine diyanete aldirmayıp dünya hayatına kendini kaptıranları eleştirir. Kendisinin seyr ü sülûk yolunda olan ve herkese hakiki yolu göstermeye çalışan bir şeyh-i kâmil olduğunu söyler. Baykuşun konuşması sabaha kadar devam eder. Ancak sabah olunca baykuş yuvasına dönmek zorundadır. Sabah olunca karga ortaya çıkar ve baykuşun sözleriyle dalga geçer.

Şefkat itmezsiz garîb öksüzlere

Rahmunız yokdur bu gömleksizlere (149 b.)

Hergiz anmazsız fakîrün adını

Mâsivânın hoş bulursız dadını (153 b.)

Baykuşam mü'min muvahhid muttâkî

Tâ'at-i tenhâ ile buldum Haki

Ol ganî Hak hiç beni aç itmedi

Nefsümi kimseye muhtâc itmedi

Rahm idüp Sîmurgı yaratdı bana

Gönderür her günde se murgı bana

Birisin nûş eylerem iftâr için

İkisin bağışlaram Allâh için (179-182 b.)

Baykuş kimliğiyle aslında sufi olarak geçinen kişilerin kimseyi beğenmeyip kendilerini üstün görmesini eleştiren Derviş Şemsî, burada sözü tarikatlara getirmiştir. Özellikle Kalenderîler, Işıklar, Uşşâkîler, Bektaşîler gibi bâtinî tarikatlar üzerinde durulmuş ve onların kılık-kıyafetleri, âdetleri, saçlarını kazıtıp çıplak gezmeleri gibi pek çok özellik eleştirilmiştir. Bu eleştiriler *Deh Murg*'un hemen girişinde Baykuş karakteriyle başlayıp diğer kuşlarla devam ettirilmiştir.

Deh Murg'da münazaraya katılan ikinci karakter Zag yani Karga'dır. Divan şiirinde özellikle çirkin sesli ötüşü nedeniyle bülbülün karşısında gösterilir (Ceylan, 2015, s. 204). Karga; siyah renkli, kara yüzlü, kara kanatlı, misk renkli, çirkin sesli, saçma sözler söyleyen, leş yiyici, vahşi, hırsız, rezil, aksi, aşağılık, cahil, faydasız, gammaz, günahkâr, hak yoldan çıkmış, hileci, yakışsız, zeki ve uğursuz gibi sıfatlarla tavsif edilmiş ve bunlarla ilgili çeşitli teşbihlere konu olmuştur.

Mesnevîde karga karakteri şair, remmal (falcı) ve dakkâk (kapı kapı dolaşan, eşik aşındıran) olarak sunulmuştur. Karganın çirkin sesli olması şiire kabiliyeti olmadığı hâlde kendisini öven şairleri, uğursuz olarak düşünülmesi remmâlleri çağrıştırmaktadır. Derviş Şemsî, muhtemelen bu özellikleri göz önünde tutarak Tûtî'nin ağzından Karga'yı eleştirirken onun sihirle efsunla uğraşan bir dolandırıcı ve kuşların şeytanı olduğunu ifade eder. Şuara Suresi 226. âyetinde yer alan "Şair sözü yalandır." ibaresine mülhem olarak Karga'nın yalancı olduğunu söyler. Hz. Nuh kıssasını hatırlatan haber almaya gönderilen karganın bir leş başında vakit geçirip haber vermeyi unutmasına telmih olarak yaptığı işlerin utanılacak şeyler olduğundan bahseder. Bütün bu söylemler karga karakterinin remmâl olarak ele alınmasının açıklaması sayılabilir:

Kuşların şeytânusun gammazısın (259 b.)

Her yıkılmış kal'anun dizdârisin

Pür yalansın ey har-ı deccâl kuş

Geh şütür dellâlî geh remmâl kuş (268 b.)

Kîmyâ ilminde hoş bezzâzsın

Altunı tunç itmede üstâdsın (269 b.)

Pes kebûter aldamakdır zâg işi

Hîle-bâzun hergiz olmaz sag işi (272 b.)

Münazaranın üçüncü kuşu âlim ve hatîp olarak karşımıza çıkan Tûtî'dir. Arapçası bebgâ, Farçası tûtî, Türkçesi papağan (Onay, 1992, s. 70) veya dudu kuşudur (Pala, 2003, s. 474). Eski edebiyatımızda bülbülden sonra en fazla konu edilen kuş papağandır. Papağanları söyletmek için (Onay, 1992, s. 70) kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi (Pala, 2003, s. 474) ayna ardına gizlenen kuşçu, öğretilmesi matlup kelimeleri tekrar ettikçe kafesteki kuş, yansımalarının da bir kuş olduğunu ve bu sesi, kendisi gibi bir kuşun çıkardığını zannederek duyduklarını devamlı olarak tekrar (Onay, 1992, s. 70) eder; papağan böylece öğrenir ve konuşmaya başlar (Pala, 2003, s. 474).

Papağanın taklitle öğrenmesinden ve sürekli konuşmalarından mülhem olacak ki Derviş Şemsî burada papağan için hatiplik ve kadılık mesleklerini uygun görmüştür. Kerkes'in yergisinde Tûtî'nin taklitten öteye geçemediği, okuduğu kitapların onun karanlığını artırdığı bu nedenle de kitap yüklü eşekten farksız olmadığını söyler. Papağan kendisini överken son olarak hediyeyle asla hayır diyemediğini ve bu nedenle de bunun kötü özelliğini olduğunu ifade eder. Bu durum dönemin kadınlarının yargılamalarda aldığı rüşvet bahsini hatırlatır. Zira Kerkes, Tûtî'yi rüşvetle iş yapan açgözlü, okuduğu şeri bilgilerin bile onu aydınlatamadığı hususunda eleştirir. Tûtî'nin kendisini Fazlullah Hurufî'ye benzetmesi de burada Derviş Şemsî'nin eleştirmesi için fırsat unsuru olmuştur. Fazlullah Hurufî'nin kurucu olduğu Hurufilik, bâtinî bir tarikat olup bu tarikatta her şey sembollerle, harflerle, rakamlarla açıklanmaya çalışılır.

Sen bu bâtından haber-dâr olmadın

Ehl-i zâhirsın hakîkat bilmedin (325 b.)

İlm-i taklîdin hicâb olmuş sana

Perdeler kat kat kitâb olmuş sana (327 b.)

Sen ki bunlardan habersiz tûtîsin

Murg-ı rüşvet-horsın hem kâdısın (344 b.)

Deh Murg'a konu olan meslek gruplarından bir diğeri kendisini Bektaşî ve Rum Abdalı olarak tanıtan Kerkes yani akbabadır. Hz. Hüseyin'e biat edip yükseldiğini anlatan Kerkes göğsüne bir Zülfikar resmi çizer ve oradaki tüm kuşları kendine hayran bırakmak ister.

Akbabalar leşle beslenen kuşlardır. Koyu renk tüylü, çıplak baş ve boyna, güçlü bir gagaya, zayıf pençeli ayaklara, süzülerek uçmaya elverişli uzun ve geniş kanatlara sahip büyük bir kuş türüdür. Muhtemel ki Bektaşîlerin başı açık, yalın ayak dolaşmaları Derviş Şemsî için onları kerkes kuşuna benzetmeye sevk etmiştir. Kerkes'in göğsüne Zülfikar çizmesi de Bektaşîleri şekilcilikle suçlar niteliktedir. Burada Kerkes'i eleştiren Bülbül onun mescitle, ibadetle işinin olmadığını kötü alışkanlıkları olan bir hayalperest olduğunu söylemesiyle kanıtlanabilir. Leş yiyen Kerkes'i yakmak gerektiğinin söylenmesi de yine Yavuz Sultan Selim döneminde Bektaşîlere bakış açısıyla ilgili olabileceği gibi leşlerin kokmaması için yakılması adetini de akla getirmektedir:

Nice dervîşdür bu bir karârsız

Dağda bir yol bekçisidür 'ârsız

Anıniçün dâimâ çıplakdur

Bid'at-ı şeytânile ortakdur

Haydârîdir Câmîdür Cevlâkidür
Bî-nevâ Seyyid Baba ‘Uşşâkidür (409-411 b.)

Ey ‘aceb mescid yolın gözler mi ol
Yohsa kaldı cennete girmez mi ol (420 b.)

Kerkesi yakmak gerekdir od ile
Çarha çıkmış didiler Nemrûd ile (422 b.)

Münazaraya eşlik eden dördüncü karakter musikişinas, sazende, gûyende olarak tanıtılan Bülbül’dür. Divan şiirinin hemen her türünde karşımıza çıkan bülbül klasik Türk şiirinin en gözde kuşlarındandır. Küçük vücutlu, süratli, zengin nağmelerle güzel ötüşlü fakat görülmesi zor bir kuştur (Ceylan, 2015, s. 61). Ömür Ceylan’ın naklettiği bir inanışa göre Nemrut tarafından ateşe atılan Hz. İbrahim’in önünde saf bağlayan kuşlardan birisi onunla birlikte kendisini ateşe bırakır ve Tanrı’nın elçisine eşlik etmek ister. Tanrı kendisine hoş gelen bu hareketi nedeniyle bülbülü ödüllendirmek ister ve Cebrâil vasıtasıyla ona ne dilediğini sorar. O da Tanrı’nın isimlerinden yalnızca yüz tanesini bildiğini söyleyerek kalan dokuz yüz tanenin de kendisine öğretilmesini arzu ettiğini ifade eder. Allah’ın bütün isimlerini öğrettiği bu kuş, kıyamete değin gönülleri dağılayan sesiyle Tanrı’nın isimlerini haykıran bülbüldür (2015, s.62).

Derviş Şemsî de bu nedenlerle olmalıdır ki bülbülü musikişinas ve sazende olarak okuyucusuna sunar. Ancak burada dikkat edilmesi ve yoruma ihtiyacı olan kısım Hüdhüd tarafından bülbülün eleştirilmesidir. Derviş Şemsî, Hüdhüd’ün bünyesinde bazı tarikatların; “İlk teganni eden şeytandır.” (Taberani), “Sesini gına ile yükseltene şeytan musallat olur” (Deylemî), “Rahmet melekleri, ceres, [çan, zil, çingirak] bulunan yere girmez.” (Nesâî) gibi hadislerden yola çıkarak müziğin haram kabul edilmesini eleştirmiştir:

İçmedin mey ne aceb mestânedür
Kendi Mecnûn sözleri dîvânedür
İy aceb bilmez mi bu murg-ı hırâm
Akıl onda küllühüm oldu harâm (478-479 b.)
Bir belâ-keş bülbül-i serhoşsın
Adı gökçek kendi yok bir kuşsun
Halka fâş oldun hezâr destânile
Bülbül oldum diyüp düşdün dile (48-485 b.)

Bülbül güzel sesiyle şakıyarak dinleyenlerin kalbini yumuşatır, onları efkarlandırır, hoş nidalarıyla âşık kişilerin kalbinde ateş yandırır. Bülbülü, sazendelerin ârifi olarak tanımlaması, Nakşibendi bir bülbül olarak usûl bildiğinden bahsetmesi, can ve gönülden feryat ettiğini söyleyip insanların gönüllerine ferahlık vermesi, âşıkların sözü olarak dostu terk etmediğini göstermek için sürekli şarkı söylemesi, yerde ve gökte Allah’ı birlediğini ifade etmesi bu bölümün tasavvufi bir nitelikte olduğunu gösterir. Şemsî Bülbülün Hak âşığı bir Nakşibendi olarak görülmesini ister. Onun ötmesi zikirdir, Allah âşıklarının gönlüne sürur verir:

Ben dahı âlemde bir hoş bülbülem

Ârif-i sâzendeyem ehl-i dilem

Nakşibendim şehriyem gûyendeyem

Bülbülem sâhib usûlem bendeyem (445-446 b.)

Hoş nevâlar gösterem uzzâlden

İsfahânî seyr idem miskâlden

Kasdım oldur sohbetim handân idem

Dâsitânım gûş iden şâdân idem (451-452 b.)

Bülbülden sonra devrin âlimleri hakkında eleştiri dile getirecek olan Derviş Şemsî hekimlik için Hühüd'ü, astronomi ve müneccimlik için Kırlangıç'ı seçer.

Kırlangıç dirlere bana meşhûr kuş

İlm-i istilâyile mezkûr kuş

Bir müneccim ustayım gökten habîr

İlm-i şemsile cihânda bî-nazîr (607-608 b.)

Hühüd kokusu hoşça giden bir kuş değildir. Yuvasını insan dışkısından yaptığı ve yaz günü ağzını açtığı sineklerin uçtuğu söylenir. Çok keskin bir görüşe sahip olan hühüdün yer altındaki suyu insanın bardakta gördüğü gibi gördüğü rivayetler arasındadır (Ceylan, 2015, s. 126). Hühüd'ün klasik şiirdeki önemi Hz. Süleyman'ın haberci kuşu olarak bilinmesinden kaynaklanır. Hühüd'ün hekim olarak seçilmesinin nedeni keskin bir görüşe sahip olmasının ve insan dışkısını kullandığı için insan vücudunu tanınmasının yanında bu kuşun organlarıyla ilgili alternatif tıpta şifa verici kullanım söz konusu olmuştur denilebilir. Örneğin kanadındaki tüylerden tütsü yapılan yerde pire, karınca ve tahtakurusu bulunmaz. Ceylan'ın aktardığına göre; dili pişirilip yenilirse yiyen kişinin zekâsı keskinleşir ve düşman zararlarından emin olur. Gözü unutkanlığa, bağırsağı kansızlığa ve tırnakları da nazara iyi gelir (2015, s. 127). Derviş Şemsî'nin Hühüd'ü hekim olarak kullanmasının nedeni muhtemelen bu özelliklerini bilmesindedir:

Biz dahi uşşâkıyuz bu sohbetin

Hühüdüz Lokmânıyuz her hikmetin

Âdemin oldum mizâcından habîr

Kuşlar içre ben hakîm-i lâ-nazîr (514-515 b.)

Yel gerekti âdet-i tertîbden

Çünkü macûn oldunuz terkîbden

Dirlere eczâ ile bağlandı mizâc

Pes gerekdür istevüz ana ilâc (552-553 b.)

İlacın, yaptığı şerbetlerin şifasız ve hayırsız olduğunu söyleyerek eleştiren Kırlangıç ise gökyüzünü, burçları, güneş ilmini, burçların ve gezegenlerin insanlar üzerindeki etkisini bildiğini söyleyerek kendi ilmini övmüştür. Rivayete göre Hz. Âdem ve Hz. Havva cennetten kovulup da

dünyaya gönderildiklerinde ikisi arasındaki haberleşmeyi kırlangıç kuşu sağlamıştır. Bu nedenle de gökyüzünden gelenlerden birbirine haber verme Kırlangıç'ı Derviş Şemsî'nin nazarında müneccim yapmıştır:

Dinledi anun çü lâfin kırlagıç

Hep yalandır bildi lâfin kırlagıç

Didiler hüdhüd kuşu geldi dün

Hasta tab' idi hakîm olmuş bugün (566-567 b.)

Bil ki macûn eylemiş başsız nesüz

Hep yalandır toptolu gönlinde söz (569 b.)

Kırlagıç eydür inanman lâfdur

Bunu hep kuşlar bilür uşşâkdur (571 b.)

Bu iki âlimden sonra eleştirilecek meslekler tacirler ve çiftçiler olmuştur. Kırlangıç'ı eleştiren Tâvus tacirleri, tacirleri eleştiren Keklik de çiftçileri temsil etmiştir:

Ben hele bu kuşların tâvûsıyam

Hürmüziyem şarkıyam kâbûsıyam

Şâm ilinden gelmişem bezzâz olam

İllere boncuk satup harrâz olam

Hâce-i Bagdâd u bâzîrgân-ı Hind

Tâcir-i Rum u Acem merdân-ı Sind (710-712 b.)

Divan şiirinde pek çok eserde karşımıza çıkan tavus iffet, renk, gösteriş, güzellik, itibar, ihtişam, kendini beğenme ve böbürlenmenin sembolüdür (Ceylan, 2015, s. 228). Başındaki sorgucu, rengarenk kanatları ve kuyruğuyla kuşlar âleminin en alımlı türlerindedir. Büyük İskender tarafından Hindistan'dan (Serendip) Avrupa'ya getirildiğine inanılır.

Çok güzel bir kuş olmasına rağmen tavus dertli bir kuşmuş. O güzel endamıyla yürürken gözleri ayaklarına takılınca, ayaklarının çirkinliğine üzülen ah edermiş. Tavusun sesi de çirkin olup, ötüşü 'ah!' kelimesidir. Bunun nedeni tavusun güzelliğiyle çok gururlanması imiş. Allah onun gururunu kırmak için ayağını ve sesini çirkin yaratmış. Bir efsaneye göre de tavus, cennette bir kuş iken şeytanın cennete girmesine alet olmuş ve Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemelerinden sonra cennetten çıkarılmıştır. Cennette ayakları da güzelken Allah ona 'Her yanın süslü olsun, ancak ayakların çıplak kalsın; ayaklarını görünce cenneti ve eski hâlini hatırlayıp ah et!' buyurmuş ve onu Bâbil'e indirip ayaklarını çıplak eylemiştir. Şimdi tavus her ah edişte cenneti hatırlamış (Pala, 2003, s. 456).

Tüccarların gösterişli olması, mallarıyla övünmeleri, sürekli bir yerden bir yere seyahat etmeleri gibi nedenlerle Derviş Şemsî tarafından tacir olarak seçilen Tâvus, çiftçi olan Keklik tarafından eleştirilmiştir. Riba yani faiz ile iş yapan tacirlerin en çok kendilerini öven kişiler olduğunu, müşterilere yalan söylediklerini, ibadetten habersiz, hayır ve ihsan etmeyip sadaka

vermeyen kişiler olduklarını, zekât vermediklerini, sözlerinin yalan olduğunu, dervişlerin, fakir fukaraların selamlarını dahi almayan tacir Tavus'un kendisini kuşların hocası olarak tanıtmasının doğru olmadığını, cimri olduklarını hatta meşale, çerağ bile yakmadıklarını söyleyip Tavus'u susturur.

Tacirlerin haram yediğini hatta Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulmasına neden olarak bütün kuşların da onun yüzünden cennetten mahrum kalmasına neden olduğunu ifade ederek kendi övgüsüne geçer:

Kim ribây-ile çürütüdi varını

Başladı kâsid kılur bâzârını

Müşterîye şöyle kim söyler yalan

BeYZa alan sarusın eyler ziyân (739-740 b.)

Vay bu tâ'atden habersiz mâyesiz

Devlet olur hod buna sermâyesiz (742 b.)

Âkıbet bed-nâm iderler ey kişi

Hayr u ihsân itmeyen tâcir kuşu

Anda kim yokdur tasadduk hem zekât

Hiç olur bin câme giyse kat kat (744-745 b.)

Geldi iblîs Âdem'e Havvâ ile

Zârı kıldı agladı vey vâY-ile (766 b.)

Çiftçi olarak sunulan hepsi de karada yaşayan, yerde yuva yapan ve yuvasına yirmi kadar yumurta bırakan 80'i aşkın türü bilinen keklıklar kırlar, çayırıklar, bozkırlar gibi açıklık yerlerde ya da çalıklıklarda yaşar (Eskigün, 2006, s. 78). Bundan ötürü olmalıdır ki Derviş Şemsî, Keklik'i eserinde çiftçilerin temsilcisi olarak seçmiştir.

Keklik kendisini Anadolu kuşu olarak tanıtır. Çiftçiliğin atası olarak Hz. Âdem'i gösterir. Tarla ve ekin biçmekte mahir olduğunu, helal kazanç sağlamak için uğraştığını, arpa ve buğday ekip biçtiğini, toprağın zahmetli iş olduğunu ancak kendinin bu işi iyi yaptığını, çiftçilerin sürekli üretim yaptıklarını bu nedenle de kıtlık görmediklerini övgü dolu sözlerle anlatır:

Biz dahi keklıklariz murg-ı Rûmuz

Âdem ata san'atidir kârımız (786 b.)

Oguz oğlanlarıyuz dihkâniyuz

Tarla vü ekin biçen oğlanıyuz (788 b.)

İşlerimüz arpa vü buğday ades

Biz helâl itmeklüyiz âlemde pes (791 b.)

Leglek ise Keklik'i kuşların hayâsız olarak suçlayıp azarlar ve Keklik'in devlete öşür vergisini vermediğini, toprakla uğraştığı için ibadet etmeyi ya unuttuğunu ya da geciktirdiğini, cimriliğini eleştirir:

Keklik eyle deyicek leylek hemân

Eydür iy murg-ı hayâsız kaltabân

Tag başında taş ü topraktır işün

Şöyle benzer bî-namâzısın kuşun (817-818 b.)

Nicedir bilmezsin erkân-ı salât

Halk içinde rûze vü hacc ü zekât (821b.)

Dokuz meslek grubu da Derviş Şemsî'nin eleştiri oklarından nasibini aldıktan sonra en son Leglek ile mesnevi sonlandırılmıştır. Leglek namaz kıldığı için sürekli şükrettiğini, Hindistan'ın şeyhi, kuşların devletlisi, saadetlisi olduğunu, görevinin kuşların namazını teftiş etmek olduğunu söyler. Namaz kılmayan kuşlara namazı öğretecek kişidir. Kuşlar arasında Kabe'yi görüp hacı olan tek kuştur. Her işi Allah rızasını kazanmak için yapmak gerektiğini, dünyanın fani olduğunu tafsilatlı bir şekilde anlatıp amacının kuşlara öğüt vermek olduğunu söyler ve sözlerini bitirir. Leglek'in sözlerinden sonra bütün kuşlar Leglek'e teşekkür edip ondan dua etmesini isterler. Hep birlikte Yavuz Sultan Selim Han için dua ederler:

Çünkü ben leylek namâz mahmûdıyam

Tamudan peygamberin âzâdıyam

Şeyh-i Hindustâniyam âlemde fâş

Hem saâdet murgıyam devletlü baş (850-851 b.)

Kim bugün meydâna geldim hükm ile

Murg-ı aşkam Tanrıdan hükmüm bile (874 b.)

Kuşların şâdâniyam hüccâciyam

Ka 'beden geldim müsâfir hâciyam (876 b.)

Didigüm sözler nasîhatdür size

Cevherüm küllî basîretdür size

Çünkü ben "kâlû belâ"dan gelmişem

Hak rızâsıçün size yâr olmuşam (886-887 b.)

Sonuç

Bir öğüt kitabı olarak yazılmış olan *Deh Murg* yazıldığı çağa, dönemin ahlâkî ve siyâsî durumuna yazarının psiko-kültürel yapısına dair pek çok iz barındırmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle hermeneutik yorumlama çerçevesi içinde yorumlamaya çalıştığımız eserle ilgili olarak şunları söylememiz mümkündür:

1- Hermeneutik yaklaşımda insanların sosyal hayatını oluşturan bütün unsurlar aynı zamanda hayatın da anlamı demektir. *Deh Murg*'a bu açıdan yaklaşıldığında toplumun hemen her kesimine dair sosyo-kültürel özellikler aktarılırken özellikle tarikatlar, tarikatlardaki batıl inançlar, tarikatlarda kullanılan giyim-kuşam unsurları gibi o dönemin özelliklerini yansıtan unsurları metinde görmek mümkündür.

2-Hermenetik yorumlamaya göre yazar eserini bir kurgu dâhilinde yaratır ve ortaya çıkarıp okuyucuyla ya da bir diğer söylemle yorumcusuyla buluşturur. Bu açıdan da tarihle ilgili sembollere, tarihi gerçeklere eserinde yer verir. Yavuz Sultan Selim'e sunulan eserde batınî tarikat inançlarının eleştirilmesi ve dönemin sosyal kurumlarının eksik yönlerinin vurgulanması yine bu durumla ilgilidir. Meslek gruplarının temsil eden kuşların bünyesinde ifade edilen övgü dolu sözlerinde asıl olması gerekenler anlatılırken eleştiri kısmında dönemin aksayan yönleri gözler önüne serilmiştir.

3-Hermeneutik açıklama felsefesi metnin içindeki sembollerden eserin arka planını çözmeye çalışır. *Deh Murg*'da Şemsî bütün kahramanlarını kuşlarla sembolleştirmiş ve söylemek istediği her şeyi onların varlığı ile dile getirmiştir. Kuşların ağzından devrin belli başlı zümreleri yerilmiş keskin bir mizahi unsurlarla hicvedilmiştir.

4-*Deh Murg*'da en dikkat çekici özellik kuşların pek çoğunun bir tarikatla bağlantısının olması ve kendilerini derviş olarak tanıtmalarıdır. Bu durum Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu'da yayılan batını tarikatları oldukça canlı olan hareketliliğini gözler önüne sermektedir. Özellikle Kalendarî, Işık, Cavlakî, Uşşakî, Bektaşî tarikatları eleştirinin hedefi olmuş ve Leylek dışındaki bütün kuşlar ibadetsiz, zühd ve takva ehli olmamakla suçlanmıştır. Bu da şer'i hükümlerin hâkim olduğu bir devlette şeriatsız hüküm sürmeye çalışan tarikatlara yöneltilen eleştiridir. Eserin sunulduğu padişahın Yavuz Sultan Selim gibi şeriatla hükmeden bir padişah olduğu düşünülünce Derviş Şemsî'nin bu eleştirilerle padişahın gözüne girmeye çalıştığı söylenebilir.

5- Derviş Şemsî *Deh Murg*'da tasavvufî pek çok terim ve remiz kullanmıştır. Bunların hepsi kuşların bünyesinde tarikatları eleştiren Derviş Şemsî'nin tasavvufa karşı olmadığını da göstergesidir. Örneğin Karga'nın Baykuşu eleştirisinde olduğu gibi sahte şeyhlere dervişlere eleştiri getirirken en sonda Kâbe'yi görüp hacı Leylek'in kimliğinde ibadet ehli dervişlere saygı duyduğu görülür.

Kaynaklar

- Akça, Halil (2021). Necip Fazıl'ın 'Aynalar Yolumu Kesti Şiirine Hermenötik Bir Yaklaşım ve Şiir Dilinin Fonksiyonları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 1, 1-20.
- Akın, Erhan; Akın, ve Ayverdi, Gökhan(2016). Şeyh Galib Divanında Mitolojik ve Efsanevî Kuşlar. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 82-98.
- Aksoy, Hasan (1998). *Derviş Şemseddin-Kuşların Münazarası- Deh Murg*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aristoteles (2010). *Poetika* (Samih Rifat, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Becermen, Metin (2002). Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (6), 35-66.
- Ceylan, Ömür (2015). *Kuşlar Divanı. Osmanlı Şiir Kuşları*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Demirkazık, İbrahim (2011). Divan Şiirinde Karga. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı. 24, 131-178.
- Eagleton, Terry (2016). *Edebiyat Nasıl Okunur* (Elif Ersavcı, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erbay, Erdoğan (2003). Gelenek Nedir?, *Bilge Adam*. Sayı. 3 (Bahar), 25-28.
- Erbay, Nazire (2015). *Klasik Türk Şiiri Gazellerinde Leyla*. Kayseri: Fenomen Yayınları.
- Ergun, Sadettin Nüzhet (1944). *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

- Eskigün, Kübra (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Genç, İlhan (2007). Klâsik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall. 393-404.
- Güneş, Özlem; Yeşil, Ayşe; Öğreten, Nurseda (2019). Hüsn ü Aşk'ta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (Ağustos)*, 269-260.
- Grondin, Jean (2017). "Hermeneutik". (Çev. Kaan H. Ökten.). *Cogito*. Sayı. 89, 7-41. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, Mahmut (2003). *Deh Murg-ı Şemsî İnceleme-Metin-Sözlük*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları.
- Kılıç, Filiz (2018). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Macit, Muhsin (2014). "Gelenek ve Modern Şiir." *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Nasr Hâmid Ebu Zeyd (2014) Hermenötik ve Metin Yorumu (Muhammed Coşkun, Çev.). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. s.46 ss. 237-266
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Onay, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Cemal Kurnaz, Haz.). Ankara: TDV Yayınları.
- Özkan, Ömer (2011). Hermeneutik ve Klasik Metin Şerhi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Colume 4 Issue 1, Summer. 65-73.
- Özlem, Doğan (2019). *Hermeneutik ve Şiir*. İstanbul: Notos Kitap.
- Özlem Doğan (1995). *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Dersler*. Ankara: Ark Yayınları.
- Pala, İskender (2003). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınevi.
- Parmaksızoğlu, İsmet (1979). *Hoca Sadeddin-Tacü't-Tevârih*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, Burcu (2017). "Türkçe Edebiyatta Hermeneutik: Üçüncü Bir Dil Yaratma Çabası". *Cogito*. Sayı. 89. 264-275. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Todorov, Tzevetan (2014). *Poetikaya Giriş* (Kaya Şahin, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.